

Цувіна Т. А.,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного процесу, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДУ У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (надалі – ЄКПЛ) в п. 1 ст. 6 містить положення про те, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Зазначене конвенційне положення отримало у літературі назву «право на суд у цивільному судочинстві» та було розвинуте у практиці Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ). Незалежність суду є невід'ємним інституціональним елементом права на суд у цивільному судочинстві. У такому контексті сьогодні виникає необхідність у дослідженні положень ЄКПЛ та практики ЄСПЛ щодо незалежності суду не лише з точки зору впровадження певного теоретичного підходу, але і виходячи з потреб практики застосування п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, конституційних положень, процесуального законодавства та підвищення якісного рівня професіоналізму судової практики.

У конструкції права на суд незалежність суду має першорядне значення. Не випадково в усіх національних законодавствах дане положення формується як принцип судострою та судових проваджень. ЄСПЛ неодноразово зазначав, що значення розподілу влади між виконавчою і судовою гілками набуває зростаючої важливості у прецедентній практиці ЄСПЛ. Але ані ст. 6, ані будь-яке інше положення ЄКПЛ не вимагають від держав дотримуватися будь-якої теоретичної конституційної доктрини як такої, що передбачає дозволені ліміти взаємодії між цими двома гілками. ЄСПЛ у цьому сенсі лише цікавить питання, чи існують процесуальні гарантії для того, щоб суд вважався незалежним та об'єктивно неупередженим. З цієї точки зору ЄСПЛ були вироблені критерії, за якими конкретний судовий орган може бути оцінений як незалежний у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Зокрема, про незалежність суду свідчать: 1) спосіб призначення суддів; 2) тривалість їх строку повноважень; 3) наявність гарантій проти зовнішнього впливу; 4) наявність зовнішніх атрибутів незалежності.

Спосіб призначення суддів. ЄСПЛ не надає у своїй практиці рекомендацій щодо того, хто має вирішувати питання про призначення суддів на посаду, залишаючи це питання на розсуд національного законодавця. Проте лише той факт, що судді призначаються на посаду та звільняються з неї органом виконавчої або законодавчої гілки влади ще не свідчить про порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, якщо після призначення на посаду судді не зазнають тиску, не отримують жодних інструкцій та провадять свою діяльність з відправлення правосуддя цілком незалежно.

Тривалість строку повноважень. ЄСПЛ не встановлює певних бажаних або мінімальних термінів перебування судді на посаді, однак зауважує, що занадто короткий термін повноважень судді може викликати сумніви в його незалежності. У цьому аспекті важливою гарантією також визнається незмінність суддів під час строку повноважень, неможливість їх усунення з посади. Поряд з цим, сама лише відсутність на законодавчому рівні вимоги про неможливість такого усунення не може свідчити про відсутність суддівської незалежності, якщо наявні інші необхідні гарантії.

Наявність гарантій проти зовнішнього впливу. Зазначене положення має декілька аспектів. По-перше, судді мають бути звільнені від зовнішнього тиску з боку інших представників судової влади. ЄСПЛ зазначає, що незалежність та неупередженість суду, із об'єктивної точки зору, вимагає, щоб кожен окремих суддя був вільним від неналежного впливу, причому не тільки зовнішнього, але й з боку самої судової системи. Внутрішня незалежність судової гілки влади означає, що суддям не повинні наказувати та на них не повинні здійснювати тиск інші судді або особи, що мають адміністративні повноваження у суді, наприклад, голова суду. Приміром, такими, що порушують суддівську незалежність, були визнані прямі розпорядження голови суду двом його заступникам переглянути постановлені ними ухвали.

По-друге, суддя також повинен бути звільнений від зовнішнього тиску з боку інших гілок влади. ЄСПЛ категорично засуджує спроби несудових органів влади втручатися у судовий розгляд, оскільки вважає ці дії такими, що *ipso facto* не відповідають поняттю «незалежного та неупередженого суду» у значенні п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. ЄСПЛ зазначив, що не має значення, чи втручання насправді вплинуло на хід розгляду судової справи. Коли виконавчою та законодавчою гілками влади держави здійснюється втручання, вони тим самим демонструють відсутність поваги до судової гілки влади загалом, та дають підґрунтя для побоювань заявника щодо відсутності у суддів незалежності та неупередженості.

По-третє, на суддю не повинні чинити зовнішній вплив сторони судового провадження. З приводу незалежності суду від сторін ЄСПЛ зазначає, що у тих випадках, коли до складу суду входить особа, яка за своїм підлеглим становищем, з точки зору своїх обов'язків або організаційної точки зору *vis-à-vis* з однією зі сторін, у іншої сторони можуть з'явитися обґрунтовані сумніви щодо його незалежності. З цих позицій вимога незалежності розглядається поряд із вимогою процесуальної рівноправності сторін. Так, у ранній практиці, де ЄСПЛ лише побічно торкався проблематики незалежності суду, порушувалося питання щодо відсутності у сторін так званого принципу «рівної зброї», тобто відсутності процесуальної рівноправності, коли при обговоренні та ухваленні вироку у вищих судових інстанціях були присутні представники прокуратури, які брали участь у справі на боці однієї зі сторін. В подальшому такий підхід був поширений і на цивільні справи. Так, у справі «*Martinie v. France*» зазначається, що сама присутність державного службовця, що представляє одну зі сторін, під час ухвалення рішення у нарадчій кімнаті свідчить про вплив на вирішення справи, навіть якщо останній не брав участі в обговоренні.

Наявність зовнішніх атрибутів незалежності судді. У цьому аспекті проявляється зв'язок незалежності суду із його об'єктивною неупередженістю. У своїй прецедентній практиці ЄСПЛ зазначає, що поняття «незалежність» та «об'єктивна неупередженість» є дуже близькими. Їх іноді важко відокремити один від одного, адже часто одні і ті ж факти свідчать про порушення обох вимог, а тому їх у більшості випадків доцільно розглядати разом. Неупередженість суду також є однією із вимог, що висувуються до судових органів у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Аналіз практики ЄСПЛ дозволяє говорити про бінарну природу неупередженості суду, оскільки ЄСПЛ виділяє суб'єктивний та об'єктивний критерії останньої. Суб'єктивна неупередженість пов'язана із особою судді, з його особистими переконаннями. З цього боку судді повинні бути вільними від особистого упередженого ставлення до сторін. Об'єктивна неупередженість стосується структурних питань організації складу суду та полягає у відсутності будь-яких законних сумнівів у тому, що її забезпечено і гарантовано судом. Для перевірки на об'єктивну неупередженість слід визначити, чи є факти, які не залежать від поведінки судді, що можуть змусити сумніва-

тися у його неупередженості. Йдеться про ту довіру, яку суди у демократичному суспільстві повинні апіорно викликати в учасників цивільного процесу. Це означає, що процес відправлення правосуддя з точки зору стороннього спостерігача має сприйматися як неупереджений, і у громадськості не повинно бути жодних сумнівів щодо цього.

Так, фактами, які свідчили про одночасне порушення вимог незалежності та об'єктивної неупередженості суду, ЄСПЛ визнавалися ситуації, коли судді, що розглядали справу, входили до комітету з правосуддя, який вже давав висновок щодо тієї частини законодавства, яку оспорював заявник; судді брали участь у розробці та обговоренні закону, який в подальшому стосувався розгляду справи тощо. У зазначених випадках не розглядалося питання про суб'єктивну упередженість кожного із членів складу суду, натомість порушувалися питання неупередженості самої системи. Спільним для цих справ є те, що до складу суду, який розглядав справу, входили особи, які, окрім перебування на посаді судді, були посадовими особами інших виконавчих або законодавчих органів, що мали відношення до законодавчих актів, які оспорював заявник. У цьому контексті варто згадати так звану теорію «зовнішніх проявів», формула якої зводиться до того, що «правосуддя не тільки повинно здійснюватися, але повинно бути видно, що воно здійснюється». Отже, можна вести мову про певну тотожність понять «об'єктивна неупередженість» та «незалежність» суду у контексті застосування п. 1 ст. 6 ЄКПЛ у процесуальному розумінні, а не в аспекті судоустрою.

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що у своїй прецедентній практиці ЄСПЛ розглядає питання саме особистої незалежності судді під час розгляду конкретної справи. У якості її гарантії можна розглядати: особливість призначення на посаду судді та звільнення з неї; тривалість та стабільність строку повноважень; неможливість усунення з посади; фінансове та соціальне забезпечення суддів; незалежність від зовнішнього впливу на суддю з боку інших суддів та судів вищих інстанцій, органів виконавчої та законодавчої гілок влади, а також сторін процесу; наявність зовнішніх атрибутів незалежності. При цьому у практиці ЄСПЛ концепт незалежності суду набуває самостійного значення з огляду на специфіку його проявів у сфері цивільного судочинства. З огляду на дію принципу наявності зовнішніх атрибутів здійснення правосуддя в аспекті права на суд незалежність суду розглядається разом із вимогою його об'єктивної неупередженості, що свідчить про певне зрощення цих понять у практиці ЄСПЛ, їх аналогічність.

Чорний Г. О.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ БОРТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

На сучасному етапі розвитку України тероризм викликає серйозну стурбованість, адже діяльність терористів завдає великого політичного і економічного збитку, робить негативний психологічний вплив на населення. Тероризм став глобальною проблемою для світової спільноти і саме тому важливим способом протидії терору є включення України в загальносвітову правову систему боротьби з даним явищем. Правові засади боротьби і протидії тероризму можна розділити на два відповідних взаємопов'язаних рівня: